

مهم‌ترین علل قابل اجرا نبودن قوانین در نظام حقوقی ایران

محمدامین ابریشمی‌راد^{۱*}، نادر اسدی‌اوجاق^{۲**}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۵

نوع مقاله: پژوهشی

DOI: 10.22034/qjplk.2022.245

چکیده

با وجود تمهیدات پیش‌بینی شده در قانون اساسی و قوانین عادی به منظور تضمین قابل اجرا بودن قوانین در نظام حقوقی ایران، برخی از قوانین کشور با مشکلاتی جهت اجرا روبه‌رو هستند. این پژوهش در پی پاسخگویی به این پرسش است که موانع اجرایی شدن قوانین در نظام حقوقی ایران کدام‌اند؟ در قالب پژوهشی توصیفی-تحلیلی عواملی همچون «عدم تناسب قانون با نیاز و خواست جامعه»، «عدم تناسب قانون با اقتضائات اجرایی»، «تورم و پراکندگی قوانین»، «نبود ضمانت اجرای مؤثر» و در نهایت «ضعف در محتوای قوانین» از مهم‌ترین موانع اجرایی شدن قوانین در نظام حقوقی ایران شناخته شدند. به منظور رفع اشکالات ذکر شده، بهره‌گیری از مشارکت گروه‌های مرتبط با قانون در فرایند قانونگذاری، استفاده بیشتر از ظرفیت لوایح قانونی در مقام ابتکار قانون، افزایش استفاده از ظرفیت‌های کارشناسی در فرایند تدوین و تصویب قوانین، کاستن از سرعت قانونگذاری و توجه به تنقیح قوانین، تعیین ضمانت اجرای مؤثر برای اجرای قانون و نظایر آن به‌عنوان راهکارهای مؤثر بر اجرایی شدن قوانین در نظام حقوقی ایران معرفی شدند.

واژگان کلیدی: قانون، اجرای قانون، موانع اجرای قانون، کیفیت قانون، تورم قوانین، ضمانت اجرای قوانین.

۱. استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

* Email: abrishmirad@semnan.ac.ir

۲. کارشناس ارشد حقوق عمومی دانشگاه سمنان، سمنان، ایران (نویسنده مسئول)

** Email: naderasadiojagh@gmail.com

این مقاله از پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه سمنان با عنوان علل عدم اجرای برخی از قوانین در نظام قانونی جمهوری اسلامی ایران استخراج شده است.

مقدمه

دولت‌ها همواره در راستای انتظام‌بخشی به روابط اجتماعی، جلوگیری از ایجاد هرج و مرج و رفع حواج عمومی مردم، نیازمند وجود قوانینی مترقی و قابل اجرا هستند. از این رو، امروزه تهیه و تدوین قوانینی که واجد ویژگی «انجام‌شدنی بودن»^۱ باشند، اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد و یکی از دغدغه‌های اساسی مراجع قانونگذاری کشورهاست.

در مقام اثبات اهمیت قابل اجرا بودن قوانین می‌توان ادعا کرد که بی‌شک یکی از مبانی پیش‌بینی برخی سازوکارها و الزامات قانونی در قانون اساسی و قوانین عادی در مسیر قانونگذاری، همین موضوع بوده است. برای نمونه، باید یکی از مبانی پیش‌بینی الزاماتی همچون آنچه را که در اصول ۲۷۰ یا ۲۷۵ قانون اساسی آمده، تضمین همین موضوع در فرایند تصویب قوانین دانست. مضاف بر آن، مقنن اساسی در اصول ۸۸ (سؤال از وزرا یا رئیس‌جمهور) و ۸۹ (استیضاح وزرا یا رئیس‌جمهور)، عملاً تمهیداتی را به‌عنوان ابزارهای نظارتی مجلس به‌منظور پیگیری تحقق قوانین پیش‌بینی کرده است. به این معنا که هر زمان تصور تعلل یا تساهل در اجرای قوانین برای نمایندگان محرز شود، می‌توانند از فرایند سؤال یا استیضاح استفاده کنند. با وجود این، بررسی براینده نظام قانونگذاری کشور گویای آن است که نظام حقوقی ایران در این زمینه کاستی‌ها و خلأهایی دارد. این مسئله سبب شده است تا موضوع قابل اجرا بودن قوانین در سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری - ابلاغی ۱۳۹۸/۷/۶ - نیز مورد توجه قرار گیرد. در ذیل بند ۹ این سیاست‌ها بر رعایت اصول قانونگذاری و قانون‌نویسی و تعیین سازوکاری برای انطباق لوایح و طرح‌های قانونی با محورهایی همچون «قابل اجرا بودن قانون و قابل سنجش بودن اجرای آن» تأکید شده است.

در مقاله حاضر سعی خواهد شد تا در قالب توصیفی-تحلیلی به این پرسش اساسی پاسخ داده شود که چه عواملی مانع اجرایی شدن قوانین در کشورمان هستند و به‌منظور رفع این اشکال چه اقداماتی باید انجام داد؟

فرضیه نویسندگان تحقیق آن است که نظام حقوقی ایران در زمینه پیش‌بینی الزامات و سازوکارهای مربوط به مرحله تصویب قوانین کارآمد و نظارت بر اجرای قوانین، ضعف‌ها و کاستی‌هایی دارد که رفع اشکال عدم اجرای قوانین، مستلزم برطرف شدن این اشکالات است.

در خصوص پیشینه تحقیق، هرچند برخی تحقیقات موردی همچون «نقدی بر برخی موانع اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی» (میرزاده کوهشاهی و گایینی، ۱۳۹۷) یا «ارزیابی و اولویت‌بندی موانع اجرای قانون مدیریت خدمت کشوری» (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۱) به بررسی موانع اجرای اسناد یا قوانین مختلف پرداخته‌اند، ولیکن تاکنون بررسی کلی این موضوع به‌گونه‌ای که اهم موانع اجرایی قوانین را شناسایی و تحلیل کند، صورت نگرفته است و از این حیث بررسی این موضوع بدیع و به‌سبب آثاری که بر نظام حقوقی کشور دارد، ضروری است.

در این مقاله، ابتدا به شناسایی تمهیدات قانونی به‌منظور اجرایی شدن قوانین پرداخته می‌شود (بند ۱)؛ سپس علل اجرایی نشدن و معطل ماندن قوانین شناسایی و تحلیل می‌شوند (بند ۲).

۱. تمهیدات قانونی به‌منظور اجرایی شدن قوانین

بی‌تردید، از مهم‌ترین مؤلفه‌های یک قانون خوب، «اجرایی شدن» آن است. بر این اساس، نظام‌های حقوقی با بهره‌گیری از سازوکارهای مختلف تلاش دارند تا کیفیت قوانین مصوب مجالس قانونگذاری را به‌حدی برسانند که آن‌ها بتوانند اجرایی شوند. بررسی قانون اساسی و به‌خصوص قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مؤید آن است که برخی سازوکارهای پیش‌بینی شده در قوانین مذکور، تمهیدی به‌منظور اجرایی شدن قوانین مصوب مجلس بوده‌اند. در این زمینه، فراهم ساختن امکان همکاری قوا و دستگاه‌های مرتبط با موضوع قانون در فرایند تصویب یک قانون را می‌توان از مؤلفه‌های اصلی در جهت اجرایی شدن قوانین دانست. به‌طوری‌که برخی حقوقدانان مشارکت متقابل قوا در امر تقنین و اجرای تمام و کمال قوانین را یکی از شروط تحقق همین همکاری قوا تلقی کرده‌اند (قاضی شریعت‌پناهی، ۱۳۸۲: ۱۷۶-۱۷۷)، چراکه در این شرایط، علاوه بر تشریک مساعی و استفاده از ظرفیت کارشناسی قوا و دستگاه‌های مختلف جهت تصویب قانونی مناسب، نهادهای مختلف انگیزه لازم به‌منظور اجرای آن قانون را خواهند یافت. در این زمینه، اصول مختلف قانون اساسی همچون اصل ۷۰، بر امکان حضور و اظهارنظر نمایندگان دولت در مجلس تصریح کرده است.

در این زمینه مواد مختلف آیین‌نامه داخلی مجلس همچون مواد ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۳۳، ۱۴۳، ۱۴۶ ترتیبات تعامل مستمر فی‌مابین دو قوه مجریه و مقننه را تبیین و تشریح کرده‌اند.

مضاف بر موارد مطروحه، به سبب نقش کلیدی مقوله همکاری قوا در تضمین اجرای قوانین، این امر در ماده ۶۳۴ آیین نامه داخلی هیأت دولت نیز مدنظر قرار گرفته است. علاوه بر آن، در کنار این همکاری و هماهنگی مستمر بین قوا در امر تقنین، همسو و همصدا بودن دست‌اندرکاران اجرایی در تصمیم‌گیری‌ها، اجرای سیاست‌ها و پیاده‌سازی قوانین به عنوان یکی از مؤلفه‌های «بروکراسی کارآمد»، بدون شک در اجرای به موقع قوانین نقش تعیین‌کننده‌ای می‌تواند ایفا کند (مرکز مالگیری، ۱۳۹۸: ۲۲۸). از سوی دیگر، به منظور اجرایی شدن یک قانون باید توجه داشت که قانون نباید تکلیف مالایطاق بر هیچ نهاد یا دستگاهی تحمیل کند؛ چراکه در این صورت، در عمل امکان اجرایی شدن قانون وجود ندارد. در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، به منظور تضمین این مهم، ترتیباتی اندیشیده شده است. برای مثال طبق اصل ۷۵ قانون اساسی در تهیه طرح‌های قانونی و انجام اصلاحات نسبت به لوایح قانونی که واجد بار مالی باشند، مشخص بودن طرق جبران کاهش درآمدها یا تأمین هزینه‌های جدید لازم است. در این زمینه، ماده ۱۴۰ قانون آیین نامه داخلی مجلس نیز رئیس جلسه را مکلف به اعلام وصول طرح‌ها و لوایح عادی با رعایت اصل مذکور کرده است. همچنین، بند ۱۱ سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری بر تعیین سازوکاری به منظور تشخیص قابلیت مطرح کردن طرح‌های قانونی با در نظر گرفتن اصل قانونی مزبور تأکید کرده است.

در این زمینه، شورای نگهبان نیز طبق نظریه تفسیری شماره ۹۱/۳۰/۴۹۷۴۹ مورخ ۹۱/۱۲/۲۳ اعلام داشته است: «۱- درج عبارت «از محل صرفه‌جویی»، به نحو مطلق و برای مدت نامحدود و بدون تعیین محل و همچنین درج عبارت «پیش‌بینی در بودجه سنواتی»، بدون تأمین منبع و نیز درج عبارت‌های «از محل اعتبارات مصوب مربوط» و «از محل اعتبارات مصوب دستگاه» اگر مستلزم بار مالی جدید بوده، طریق جبران کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید مذکور در اصل ۷۵ قانون اساسی محسوب نمی‌گردد. ۲- ... «معلوم نشدن طریق کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید»، با توجه به اینکه اصل طرح یا پیشنهاد به صراحت اصل ۷۵ قانون اساسی قابل طرح در مجلس نبوده، بنابراین قابل ارجاع به مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز نمی‌باشد. ...».

تمهید دیگری که به منظور تضمین اجرایی شدن قوانین می‌تواند تأثیرگذار باشد، آن است که مفاد یک قانون منطبق با نیازهای جامعه و واجد کارآمدی لازم باشد. در این زمینه، طبیعتاً بهره‌گیری از ظرفیت‌های کارشناسان و نهادهای پژوهشی و تعامل با مراکز علمی و دانشگاهی و

توجه به نشست‌ها و بررسی‌های کارشناسی موشکافانه پیش‌نویس قوانین می‌تواند مفید باشد. در این خصوص، ماده ۱۴۱ آیین‌نامه داخلی مجلس اشعار می‌دارد: «رئیس مجلس شورای اسلامی موظف است یک نسخه از طرح‌ها و لوایح عادی و یک‌فوریتی را ... به مرکز پژوهش‌های مجلس جهت رسیدگی و اظهارنظر کارشناسی ارجاع کند. ...»؛ همچنین مطابق ماده ۱۴۲ همان آیین‌نامه مقرر کرده است که همزمان با وصول طرح‌ها و لوایح توسط کمیسیون‌ها، طرح یا لایحه به کارگروه کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ارجاع می‌شود. رئیس مرکز پژوهش‌های مجلس موظف است کارگروهی به‌منظور بررسی طرح یا لایحه ارجاعی تشکیل دهد.

مبتنی بر بررسی‌های صورت‌گرفته در این بند، مشخص شد که در نظام حقوقی ایران تمهیداتی همچون همکاری قوا با یکدیگر، عدم تحمیل تکالیف مالایطاق بر نهادها، منطبق بودن مفاد قوانین با نیازهای جامعه و استفاده از ظرفیت‌های کارشناسی، پیش‌بینی شده است که یکی از مهم‌ترین مبانی شناسایی این سازوکارها، تحقق اجرایی شدن قوانین است.

۲. علل اجرایی نشدن و معطل ماندن قوانین

با نگاهی اجمالی می‌توان دریافت که در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران علل و عوامل مختلفی بر اجرایی نشدن قوانین اثرگذارند. از جمله این عوامل می‌توان به عدم تناسب قوانین با نیاز و خواست جامعه، عدم تناسب قوانین با اقتضائات اجرایی، پراکندگی و تورم قوانین، نبود ضمانت اجرای مؤثر برای اجرای قوانین و ضعف در محتوای قوانین اشاره کرد. در ادامه تلاش می‌شود تا هر یک از این علل و عوامل بررسی و تحلیل شوند.

۲-۱. عدم تناسب قانون با نیاز و خواست جامعه

به‌طور کلی، همسویی قانون با نیازهای جامعه از اساسی‌ترین ویژگی‌های قانون تلقی می‌شود. در این زمینه حقوقدانان معتقدند که قانون زمانی انعکاس نظرهای عامه مردم، تأمین‌کننده منافع آنان و همچنین مفید، پیشرو و بالأخره انجام‌شده‌ی خواهد بود که ارتباط مستقیمی با نیازهای جامعه داشته باشد (راسخ، ۱۳۸۵: ۲۷). با این حال، بعضاً قانونگذار براساس معیارهای دیگری به وضع قانون می‌پردازد که با اقتضائات و مطالبات نوظهور مطابقت ندارد و عملاً اجرای آن با چالش مواجه می‌شود (خورشیدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۶). از این‌رو اهتمام مقنن به کشف

نیازهای واقعی شهروندان در حوزه قانونگذاری تضمینی در جهت تحقق و اجرایی شدن قوانین به حساب می‌آید (حبیب‌نژاد و تقی‌زاده، ۱۳۹۸: ۴۲).

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، این عدم تناسب قانون با نیاز و خواست جامعه عیناً به یکی از مهم‌ترین علل عدم اجرای بخشی از قوانین مبدل شده است. به عبارتی، با بررسی اجمالی قوانینی که در نظام حقوقی ایران با مشکل عدم اجرا مواجهند، به راحتی می‌توان دریافت که مهم‌ترین علت عدم اجرای بخشی از قوانین، عدم تناسب با خواست و نیاز جامعه است. برای نمونه، قانون ممنوعیت به‌کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره -مصوب ۱۳۷۳- از جمله مصادیقی است که به سبب عدم تناسب با خواست عمومی و نیاز جامعه در عمل به‌طور واقعی اجرایی نشده است. توضیح آنکه، به موجب ماده ۱ این قانون هرگونه ورود، توزیع و استفاده از تجهیزات دریافت از ماهواره جز در مواردی که قانون مشخص کرده است، ممنوع است و در ماده ۹ این قانون برای استفاده‌کنندگان از تجهیزات دریافت از ماهواره ضمانت اجرای کیفی (ضبط و مصادره اموال مکشوفه و مجازات نقدی) تعیین شده است. همچنین، ماده ۲ قانون مذکور، وزارت کشور را با استفاده از نیروی انتظامی یا نیروی مقاومت بسیج مسئول اجرای این قانون کرده است. لیکن، پس از گذشت نزدیک به سه دهه از زمان تصویب آن، در مرحله اجرا این قانون عملاً اجرا نمی‌شود.

مهم‌ترین علت عدم اجرای دقیق و کامل قانون خدمت وظیفه عمومی -مصوب ۱۳۶۳- که اعزام به خدمت سربازی افراد ذکور در ایران را اجباری دانسته نیز همین عدم تناسب این قانون با نیاز و خواست جامعه است.^۷ این عامل موجب شده است که با وجود الزام مقرر در این قانون، در حال حاضر بیش از ۳ میلیون مشمول غایب قابل شناسایی هستند^۸ و با وجود پیش‌بینی مجازات قانونی برای این افراد، عملاً هیچ اقدام جدی و خاصی به‌منظور برخورد با آن‌ها صورت نمی‌گیرد.^۹ در این زمینه، نگرش منفی بیشتر جوانان و حتی خانواده‌های آن‌ها به موضوع سربازی اجباری را می‌توان عمده‌ترین علت اجرایی نشدن کامل این قانون در ایران محسوب کرد.^{۱۰} تحولات صورت‌گرفته در کشورهای جهان و برچیده شدن سربازی اجباری از قوانین ۱۲۳ کشور (۶۱ درصد) جهان نیز بی‌شک در تشدید این نگرش منفی و تضعیف اجرای آن بی‌تأثیر نبوده است.^{۱۱}

مبتنی بر نکات ذکرشده، عدم تناسب قانون با نیاز و خواست جامعه در مرحله قانونگذاری و در طول دوره اجرای یک قانون، یکی از دلایل عدم اجرا یا معطل ماندن قوانین در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود که لازم است با استفاده از نظریات ذی‌نفعان و نهادهای قانونی مردم‌نهاد (تخصصی و صنفی) و مشارکت دادن آنان در فرایند قانونگذاری، قوانین را هرچه بیشتر همسوی با نیازها و خواست عمومی قرار داد.

۲-۲. عدم تناسب قانون با اقتضائات اجرایی

عدم تناسب قانون با اقتضائات اجرایی یکی دیگر از موانع اجرای قانون در ایران است. اگر محتوای قانون با ابزارها، امکانات و تمهیدات مجریان که به‌اختصار از آن‌ها به‌عنوان اقتضائات اجرایی یاد می‌شود همخوانی نداشته باشد، در مقام عمل مجری قانون که اغلب قوه مجریه است، نمی‌تواند مفاد آن قانون را اجرا کند. بر این اساس، برخی حقوقدانان معتقدند اگر در فرایند قانونگذاری با در نظر گرفتن منابع و ظرفیت‌های موجود اقدام نشود و در تصویب قوانین بدون توجه به محدودیت‌ها و ظرفیت‌های دولت در اجرای قانون صرفاً به‌صورت آرمان‌گرایانه قانونگذاری صورت گیرد، بدون تردید زمینه شکست قانونگذاری فراهم خواهد شد (جلالی و تنگستانی، ۱۳۹۳: ۷۱) که عملاً نتیجه طبیعی این وضعیت عدم اجرای مفاد قانون خواهد بود. همچنین، برخی حقوقدانان بر این ضرورت تأکید داشته‌اند که تمرکز مقنن به اقتضائات اجرایی یک مصوبه با ارزیابی آن در حین تصویب و همچنین توجه او به ظرفیت‌های دولت برای اجرای آن به‌عنوان دو پیش‌نیاز اصلی همواره باید مورد ملاحظه قرار گیرند (مرکز مالگیری، ۱۳۹۸: ۲۱۰).

مبتنی بر ملاحظه ذکرشده، تدوین‌کنندگان قانون اساسی با پیش‌بینی الزاماتی همچون ضرورت تأمین بار مالی مصوبات مجلس (اصل ۷۵ قانون اساسی)، امکان ابتکار قانون توسط دولت (اصل ۷۴ قانون اساسی) یا فراهم کردن امکان مشارکت دولت در فرایند تصویب قوانین (اصل ۷۰ قانون اساسی)، عملاً تلاش داشته‌اند تا نظام قانونگذاری کشور را به سمت تصویب قوانینی سوق دهند که با اقتضائات اجرایی همخوانی داشته باشد و امکان اجرایی شدن آن‌ها فراهم شود. با این حال، رویکرد طرح‌محوری و اشتیاق مضاعف برای به‌دست گرفتن ابتکار قانونگذاری از سوی نمایندگان از عوامل اثرگذار در مختل شدن اجرای این دست از قوانین و سلب انگیزه از قوه مجریه محسوب می‌شود؛ به‌طوری‌که امروزه برخی حقوقدانان، قانونگذاری بر

پایه لایحه‌محوری را راه‌علاجی برای رفع موانع عدم اجرای قانون دانسته‌اند و علل عمده اجرا نشدن قوانین را فراهم نبودن مشارکت جدی دولت در فرایند قانونگذاری می‌دانند (مرکز مالگیری، ۱۳۹۹: ۱-۲).

عامل دیگر در این زمینه آن است که به اعتقاد برخی حقوقدانان عدم انتقال خط‌مشی‌ها و تصمیمات کلان به رده‌های اجرایی و مختل شدن مسیرهای ارتباطی قانونگذاران و مجریان که از آن به اختلال در «رسانایی» به‌عنوان یکی از ویژگی‌های بوروکراسی کارآمد یاد شده یکی از مشکلات نظام قانونگذاری است (مرکز مالگیری، ۱۳۹۸: ۲۲۳-۲۲۴) که می‌تواند به عدم اجرای قوانین منتج شود.

محتوای برخی اصول قانون اساسی مفید این معناست که تدوین‌کنندگان قانون اساسی به ضرورت تصویب قوانینی متناسب با اقتضائات اجرایی و عدم تحمیل تکلیف مالایطاق به دولت التفات داشته و از طرق مختلف در تلاش بوده‌اند این هدف را محقق کنند. با این حال، برخی رویه‌ها و فرایندهای موجود عملاً موجبات نادیده گرفته شدن این غرض را فراهم کرده و به تصویب قوانینی منجر شده‌اند که با اقتضائات اجرایی همخوانی نداشته‌اند و بدین دلیل معطل مانده‌اند. این تحقق‌ناپذیری و قابل اجرا نبودن قوانین موجب شده است که به اعتقاد برخی حقوقدانان، ناامنی قضایی در جامعه ایجاد شود (گرچی، ۱۳۹۶: ۵). برای نمونه این قبیل قوانین، تا پیش از تفسیر شورای نگهبان از اصل ۷۵ قانون اساسی، به‌سبب اصرار مجلس بر مصوبات مغایر با اصل ۷۵ قانون اساسی و تصویب این مصوبات در مجمع تشخیص مصلحت نظام، عملاً قوانین متعددی به تصویب رسیدند که بدون تأمین بار مالی ناشی از آن‌ها، دولت را مکلف به انجام تکالیفی می‌کردند. از این‌رو در این موارد، بدون توجه به اقتضائات اجرایی تکالیفی برای دولت تعیین می‌شد که در نهایت به معطل ماندن آن قوانین منجر می‌شد. برای مثال بخشی از اصلاحات و الحاقات قانون جامع خدمت‌رسانی به ایثارگران -مصوب ۱۳۹۱- به‌سبب بار مالی تأمین‌نشده‌ای که داشتند، توسط شورای نگهبان مغایر قانون اساسی اعلام شدند^{۱۲}، ولیکن با اصرار مجلس توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام، موافق مصلحت دانسته شده و لازم‌الاجرا شدند^{۱۳} و حال آنکه اجرای آن‌ها در عمل با مشکل عدم پیش‌بینی بار مالی روبه‌رو بوده است.

از جمله قوانین دیگری که به دلیل بی‌توجهی به ابزارها، امکانات و تمهیدات اجرایی لازم تاکنون به مرحله اجرا درنیامده‌اند، می‌توان به مقررات مربوط به اخذ مالیات از خانه‌های خالی اشاره کرد. توضیح آنکه، این موضوع در مواد ۱۰ و ۱۱ قانون مالیات‌های مستقیم^{۱۴} -مصوب ۱۳۶۶- و ماده ۵۴ مکرر همان قانون^{۱۵} -الحاقی ۱۳۹۴- یا قانون تعدیل و تثبیت اجاره‌بها -مصوب ۱۳۵۲- پیش‌بینی شده بود که تاکنون به سبب فراهم نبودن سازوکارها و بسترهای اجرایی لازم به‌ویژه در خصوص شناسایی خانه‌های خالی (به‌عنوان اساسی‌ترین عامل اجرایی نشدن این قانون) امکان عملی شدن آن فراهم نبوده است. البته، مجلس در جهت کارآمد ساختن و قابل اجرا شدن قانون موصوف اخیراً اقدام به اصلاح و الحاقاتی در ماده ۵۴ مکرر همین قانون تحت عنوان قانون اصلاح موادی از قانون مالیات‌های مستقیم^{۱۶} -مصوب ۱۳۹۹- کرده است.

نمونه دیگر از قوانینی که به سبب تناسب نداشتن با اقتضانات اجرایی عملی نشده است، قانون تعرفه‌گذاری خدمات پرستاری و تعدیل کارانه‌های پرستاری -مصوب ۱۳۸۶- است که پس از گذشت ۱۴ سال از زمان تصویب آن به علت وجود مشکلاتی در نحوه اجرا و فراهم نبودن تمهیدات اجرایی، همچنان مسکوت و بلااجرا مانده است^{۱۷}؛ به طوری که عدم اقدام لازم در اجرای این قانون توسط نهادهای ذی‌ربط و تضییع حقوق ذی‌نفعان آن، موجب شد رهبر معظم انقلاب نیز در فرمایش‌های خود به مناسبت روز پرستار در سی‌ام آذرماه ۱۳۹۹ به لزوم اجرایی شدن این قانون تأکید داشته باشند.^{۱۸}

مبتنی بر مقدمات ذکرشده، بی‌توجهی قانونگذار به اقتضانات اجرایی می‌تواند به تحمیل تکلیف مالایطاق به مجری قوانین و معطل ماندن قوانین منجر شود که به‌منظور اجتناب از بروز چنین وضعیتی لازم است با تأمین مشارکت حداکثری دولت در فرایند قانونگذاری و همچنین اولویت دادن به طرح موضوعات قانونگذاری از طریق لوایح دولت و همچنین توجه حداکثری به مشاورت و نظرهای کارشناسی مراجع مرتبط با اجرای آن قانون، زمینه لازم به‌منظور تصویب قوانینی قابل اجرا و متناسب با اقتضانات اجرایی کشور تأمین شود.

۲-۳. تورم و پراکندگی قوانین

بروز پدیده تورم قوانین را باید در وضع قوانین بی‌حساب و کتاب جست‌وجو کرد (انگ، ۱۳۸۶: ۱۹۵). از منظر تخصصی چنانچه قانونگذار در اعمال صلاحیت تقنینی خود بدون توجه به مطالعات کارشناسانه، فقط به آمار مصوبات و کمیت آن‌ها اهمیت بدهد با آسیبی به نام تورم

قوانین مواجه خواهیم بود (مرکز مالگیری و مهدی‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۶۳). در این فرایند، مجلس به قانونگذاری بیش از نظارت بها می‌دهد و نمایندگان بیشتر وقتشان را به قانون‌نویسی و قانونگذاری اختصاص می‌دهند. در نتیجه در این شرایط نظام حقوقی با تورم و پراکندگی تقنینی روبه‌رو خواهد شد.

فارغ از اشکالات متعددی که تورم و پراکندگی قوانین می‌تواند برای نظام حقوقی هر کشوری ایجاد کند، در چنین شرایطی یکی از آثار قطعی تورم و پراکندگی قوانین، مغفول واقع شدن اجرای برخی از قوانین است. یکی از علل بروز چنین پدیده‌ای آن است که در این وضعیت به دلیل تعدد قوانین و امکان‌پذیر نبودن تشخیص ناسخ و منسوخ‌ها که معمولاً در انتهای این قبیل قوانین به‌طور ضمنی و کلی به آن‌ها اشاره می‌شود، عملاً مجریان در مقام اجرای قانون دچار آشفتگی و سردرگمی می‌شوند. برای نمونه، تعدد و پراکندگی قوانین ایران در حوزه بازنشستگی کارکنان دولت و عدم تبیین دقیق ناسخ و منسوخ‌ها موجب شده است که متخصصان حقوق اداری نیز در تشخیص قوانین ناسخ و منسوخ این حوزه دچار مشکل باشند و از این حیث به نظام قانونی کشور انتقاد کنند (امامی و استوارسنگری، ۱۳۹۸، ج ۱: ۲۹۶) که طبیعتاً این معضل در مرحله اجرای قوانین این حوزه نیز وجود خواهد داشت.

همچنین، پراکندگی و پدیده تورم تقنینی در ایران موجب بی‌توجهی دستگاه‌های مربوطه به قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار - مصوب ۱۳۲۰- در زمان فراگیری بیماری واگیردار کرونا شده است. توضیح آنکه، درحالی‌که در قانون مذکور بسیاری از ضوابط و ضمانت‌اجراهای مورد نیاز به‌منظور اداره بهتر جامعه در زمان فراگیری بیماری واگیردار پیش‌بینی شده^{۱۹}، قانون مذکور در شرایط فعلی مورد توجه مسئولان امر نیست و آن‌ها از طریق سازوکارهای فوق‌العاده همچون بهره‌گیری از سازوکارهای ذیل شورای عالی امنیت ملی (ستاد ملی مبارزه با بیماری کرونا)، به اداره جامعه و ضابطه‌گذاری مجدد در این حوزه‌ها می‌پردازند. همچنین، ماده ۳ قانون مدیریت خدمات کشوری^{۲۰} - مصوب ۱۳۸۶- که در موازات ماده ۵ قانون محاسبات عمومی کشور^{۲۱} - مصوب ۱۳۶۶- و در راستای تشریح و تبیین ویژگی‌های مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی وضع شده است، یکی دیگر از قوانین مثال‌زدنی در زمینه تورم و پراکندگی قوانین محسوب می‌شود که عملاً تشخیص این مؤسسات و نهادها را با دشواری مواجه ساخته است.

نمونه دیگر این اشکال در بخشی از تمهیدات مقرر در ماده ۲۷ قانون الحاق برخی از مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) ۲۲-مصوب ۱۳۹۳- قابل مشاهده است که موازی با مفاد ماده ۷ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور^{۳۳} -مصوب ۱۳۹۴- ترتیباتی مشخص کرده و بر ابهامات قانونی افزوده است. توضیح آنکه، قانونگذار در ماده ۲۷ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، اقتداراتی را در خصوص خرید و فروش طرح‌ها، پروژه‌ها و کالاها و خدمات ناشی از آن به موازات مجوزهای احصایی در ماده ۷ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور برای سازمان برنامه و بودجه پیش‌بینی کرده و همین اقدام سبب شده است که ماده ۷ قانون رفع موانع تولید عملاً کارایی خود را از دست بدهد.

با اثبات این مطلب که تورم و پراکندگی قوانین و به‌خصوص عدم تبیین دقیق ناسخ و منسوخ آن‌ها بر عدم اجرای قوانین اثر مستقیم دارد، لازم است تکالیف معین‌شده در قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور -مصوب ۱۳۸۹- توسط نهادهای ذی‌ربط به‌ویژه معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی با جدیت دنبال شود تا با فراهم شدن امکان تنقیح قوانین در ایران، از افزوده شدن بی‌رویه بر حجم قوانین بلامتکلیف جلوگیری به‌عمل آید. همچنین، توجه و اهتمام بیشتر مجلس به امر نظارت بر اجرای قوانین در حین پرداختن به تکلیف قانونگذاری، می‌تواند به‌منظور ایجاد تعادل و تناسب در این دو حوزه و کاهش تورم و پراکندگی قوانین مفید باشد.

۲-۴. نبود ضمانت اجرای مؤثر

ضمانت اجرا را باید وجه تمایز قواعد حقوقی با قواعد اخلاقی دانست (موسوی و مولایی، ۱۳۹۶: ۱۰۹-۱۱۰). ضمانت اجرا یکی از الزامات و اوصاف قواعد حقوقی است و چنانچه اجرای یک قاعده حقوقی توسط دولت تضمین نشده باشد، نمی‌توان آن را در شمار هنجارهای حقوقی محسوب کرد (کاتوزیان، ۱۳۸۳: ۵۴-۵۵). حقوقدانان ضمانت اجرا را عکس‌العمل قدرت عمومی علیه ناقض قانون در جهت حفظ نظم عمومی تعریف کرده‌اند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۴: ۱۰۱). بنابراین، ضمانت اجرا، اجرای قاعده حقوقی را تضمین می‌کند (درویشی و زینالی، ۱۳۹۳: ۳۹). مبتنی بر مقدمه مذکور، وضع قوانین بدون ضمانت اجرا یا دارای ضمانت اجرای نامتناسب، بی‌شک مسیر فرار از اجرای قانون را برای مخاطبان آن هموار خواهد ساخت. از این‌رو برای تضمین و تأمین اجرایی شدن قوانین ضرورت دارد که قانونگذار

ضمانت اجرای مناسب را برای آن قانون پیش‌بینی کند و اگر اجرای قانون منوط به تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی آن توسط دولت است، حتی تعیین ضمانت‌های اجرای مؤثر برای این تکلیف دولت نیز ضروری شمرده شود (عبدالاحد و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۵-۴۶). بنابراین، ضمانت اجرا ابزاری به‌منظور جلوگیری از قانون‌شکنی و تضمینی برای اجرایی شدن آن است. با این مقدمه، یکی از علل عدم اجرای قوانین در ایران را می‌توان عدم پیش‌بینی ضمانت اجرا یا پیش‌بینی ضمانت اجرای ضعیف و نامتناسب دانست.

یکی از مصادیق بارز این موضوع را می‌توان ماده ۹۲ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری^{۲۴} - مصوب ۱۳۹۲ - معرفی کرد. در ماده مزبور، با اینکه مراجع دولتی از تصویب مصوبات جدید مغایر با آرای هیأت عمومی دیوان منع شده‌اند و ترتیبات خاصی به‌منظور رسیدگی به مصوبه جدید پیش‌بینی شده است، به سبب عدم پیش‌بینی ضمانت اجرای مؤثر و بازدارنده، عملاً ماده موصوف توسط مراجع دولتی رعایت نمی‌شود.

نمونه قانونی دیگر در زمینه ناکافی بودن ضمانت اجراها و مختل شدن اجرای برخی قوانین، ضعف در ضمانت اجرای به‌کاررفته در ماده ۲۹ قانون برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران^{۲۵} است. طبق مفاد این ماده قانونی دولت مکلف شده است که سامانه ثبت حقوق و مزایا را راه‌اندازی کند. همچنین امکان تجمیع تمامی پرداخت‌ها به مقامات، رؤسا و مدیران کلیه دستگاه‌های اجرایی را فراهم کند، به نحوی که میزان ناخالص پرداختی به هریک از افراد مذکور مشخص شود. یکی از دلایل عدم توفیق کامل و اجرایی نشدن دقیق این ماده قانونی، عدم پیش‌بینی ضمانت اجرایی مؤثر در آن بوده است.^{۲۶} به طوری که گفته می‌شود، تاکنون صرفاً اطلاعات موردنظر دستگاه‌های وابسته به قوه مجریه در سامانه یادشده ثبت شده است و دستگاه‌های وابسته به سایر قوا همکاری لازم را در این زمینه با سازمان اداری و استخدامی ندارند.^{۲۷} از این رو عدم تناسب ضمانت اجرا با نوع تخلفات احصایی، موجب شده است که اجرای کامل مفاد این قانون با تردیدهایی روبه‌رو شود.

در این خصوص، آنچه مسئله شایان توجه این است که گاهی فقدان یا ضعف در ضمانت اجرا موجب شده است که دولت از طریق امتناع از وضع آیین‌نامه اجرایی قانون، عملاً اجرای قانون را معطل کند. این در حالی است که اگر قانون دارای ضمانت اجرای مؤثر باشد، متخلفان و منتعین از بیم ضمانت اجرا خود را ملزم به تدوین آیین‌نامه مربوطه و اجرای قانون می‌دانند.

در پایان این بند اشاره به این نکته مفید خواهد بود که در شرایط فعلی عدم شناسایی ضمانت اجرای مؤثر به معنای نبود ابزار مؤثر به‌منظور ملزم کردن مجری به اجرای قانون نیست و مجلس شورای اسلامی می‌تواند با بهره‌گیری از ابزارهای نظارتی خود همچون سؤال یا استیضاح، دولت را ملزم به پاسخگویی و اجرای قانون کند. به عبارتی، تقویت و توسعه کارویژه‌های نظارتی مجلس می‌تواند به‌عنوان تمهیدی به‌منظور اجرایی شدن قوانین و به‌منزله ضمانت اجرایی مؤثر در جلوگیری از معطل ماندن قوانین استفاده شود.

۲-۵. ضعف در محتوای قوانین

برخی حقوقدانان در کنار اوصاف مختلف قانون، ویژگی‌هایی همچون نتیجه‌بخشی، کارآمدی و اثربخشی را جزء ویژگی‌های کیفی قانون محسوب می‌کنند (وکیلان و مرکز مالگیری، ۱۳۹۵: ۴۹). در نظری مشابه، وصف «قابلیت اجرا داشتن» یا «انجام‌شدنی» بودن به‌عنوان یکی از ویژگی‌های عرضی قانون شناسایی شده است (راسخ، ۱۳۸۵: ۳۳). در این رویکرد، هرچند همه قوانین به‌منظور اجرا وضع می‌شوند، معمولاً قوانینی به اجرا درمی‌آیند که ویژگی‌های «قانون خوب» یا «قانون باکیفیت» را در خود داشته باشند (مرکز مالگیری، ۱۳۹۷: ۲). این در حالی است که «قوانین پیچیده» و «قوانین مبهم» دو دسته از قوانین بی‌کیفیت تلقی می‌شوند که همواره برای شهروندان، قضات و قوای عمومی از نظر اجرا مشکل‌آفرین بوده‌اند (عبداله‌زاده شهربابکی، ۱۳۹۸: ۳۰۱).

مبنتی بر مقدمه مذکور، اجرای قانون تا حدود زیادی منوط به وجود شرایطی در محتوای قانون همچون باکیفیت بودن محتوای قانون، شفافیت و واضح بودن، فاقد ابهام و ابهام بودن و مواردی نظیر آن است، به‌گونه‌ای که محتوای قانون برای مجریان قابل درک بوده و در جهتی که مقصود قانونگذار است، به‌کار گرفته شود (راسخ، ۱۳۸۵: ۲۲). به عقیده حقوقدانان، در راستای تحقق این مقصود لازم است تا از آغاز فرایند قانونگذاری از حضور پررنگ کارشناسان و متخصصان زبان استفاده شود تا قوانینی با کیفیت و با کمترین ابهام و پیچیدگی برای مخاطبان و مجریان وضع شود (عبداله‌زاده شهربابکی، ۱۳۹۹: ۷۶۲).

با وجود ملاحظات ذکرشده، اشکال در محتوای قوانین بعضاً عامل اصلی اجرایی نشدن و معطل ماندن قوانین است. برای نمونه، با دقت نظر در مواد مختلف قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی -مصوب ۱۳۹۴- این‌گونه به‌دست می‌آید که ضعف در

کیفیت محتوای این قانون از مهم‌ترین علل عدم اجرای این قانون است. توضیح آنکه، تأکید بر محرمانه بودن اعلام اموال مسئولان در ماده ۵ این قانون^{۲۸} و عدم پیش‌بینی بازه زمانی مشخص جهت اعلام، از جمله نقاط ضعف قانون مزبور در بحث کیفیت محتوایی آن محسوب می‌شود که این‌گونه کاستی‌ها در قانونگذاری، به‌منزله مانعی برای اجرایی شدن کامل قانون تلقی می‌شود و می‌تواند زمینه‌ساز سلب اعتماد عمومی نسبت به قانونگذار باشد.

از دیگر مصادیق قانونی که به‌سبب دارا نبودن برخی صفات و ویژگی‌های کیفی سال‌هاست با مشکل اجرایی مواجه شده است، قانون تسهیل ازدواج جوانان^{۲۹} -مصوب ۱۳۸۴- است. با اینکه مشخص کردن و برجسته‌سازی شرح وظایف هر کدام از اشخاص و نهادها در قوانین موضوعه از معیارهای قانون خوب و با کیفیت محسوب می‌شود، لیکن قانونگذار در قانون مذکور بدون توجه کافی به این مؤلفه، بر ابهام و پیچیدگی آن افزوده است؛ به‌طوری‌که بدون آنکه نهاد خاصی (جز در موارد معدود) مدنظر باشد، در مواد مختلف آن تکالیف و کارویژه‌های متعددی را پیش‌بینی کرده است. بر این اساس، قانونگذار در مواد ۱، ۲، ۵، ۸ و ۹ این قانون صرفاً با مورد خطاب قرار دادن دولت، از ذکر شفاف عناوین دستگاه‌های مسئول و تکالیف هریک از آن‌ها خودداری کرده است.

مبنی بر مقدمه مذکور، این قانون که با هدف کاهش بار مشکلات جوانان در مقوله ازدواج مصوب شده بود، به‌دلیل نداشتن کیفیت در محتوا و فقدان شفافیت‌های مورد اشاره، پس از گذشت پانزده سال از زمان تصویب آن، همچنان شکل اجرایی به خود نگرفته است که بر مبنای همین اشکالات ذکرشده مورد انتقاد برخی مسئولان نیز قرار گرفته است.^{۳۰} همچنین تداوم این وضعیت موجب شد که حتی یکی از محورهای بیانات رهبر معظم انقلاب در سلسله جلسات آسیب‌های اجتماعی در بهمن‌ماه ۹۷، به‌گله‌مندی ایشان از اجرایی نشدن این قانون اختصاص یابد.^{۳۱}

نکته شایان توجه در این زمینه آن است که در مواردی شورای نگهبان به این اشکال در مصوبات مجلس اشاره کرده تا از ورود این قبیل قوانین به نظام حقوقی جلوگیری کند. برای نمونه، در جزء «ب» بند ۱۰ نظر شورای نگهبان به شماره ۰۱۶۱ مورخ ۱۳۶۹/۲/۱۰ در خصوص طرح قانونی ایجاد تسهیلات برای ایثارگران انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی این‌گونه بیان شده است که «در ارتباط با ماده ۱۱ با توجه به سایر قوانین و مصوبات که برای طبقات دیگر نیز درصدهایی تعیین شده، باید قابل اجرا بودن آن در نظر گرفته شود، با احتسابی که شده سهمیه‌ها

از صد درصد تجاوز می‌کند»^{۳۲} از این رو ایفای منظم این صلاحیت توسط شورای نگهبان می‌تواند ابزاری به منظور جلوگیری از تصویب قوانین بی‌کیفیت و غیرشفاف باشد. بنابراین آنچه گفته شد، پیش‌بینی الزامات قانونی در توجه به محتوای قانون از بُعد کیفیت و شفافیت در فرایند قانونگذاری و التزام بر رعایت آن‌ها، از جمله عواملی است که امکان تصویب یک قانون خوب و قابل اجرا را می‌تواند فراهم سازد. از این رو ضرورت دارد که قانونگذار از همان آغازین مراحل تقنین و همچنین در بازنگری قوانین با بهره‌گیری از ابزارهایی همچون استفاده از کارشناسان و فن‌سالاران و همچنین التزام به ابتکار قانون از طریق لایحه دولت، این مؤلفه اساسی را مدنظر داشته باشند.

نتیجه‌گیری

براساس بررسی‌های انجام‌گرفته در این تحقیق، این موضوع به اثبات رسید که در اجرایی نشدن قوانین در نظام حقوقی ایران، عوامل متعددی اثرگذارند. در این زمینه هرچند در قانون اساسی، نظرهای تفسیری شورای نگهبان و اخیراً از طریق سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، تمهیدات ارزشمندی در جهت اجرایی شدن مصوبات مجلس و کاهش حجم قوانین معطل و بلااجرا پیش‌بینی شده است؛ با وجود این، وضعیت نظام حقوقی ایران در حال حاضر از عملی نشدن برخی قوانین حکایت دارد.

در این زمینه، عواملی همچون عدم تناسب قانون با نیاز و خواست جامعه یا اقتضائات اجرایی و همچنین پراکندگی، تراکم و انباشت قوانین در نظام حقوقی کشور بدون تبیین دقیق وضعیت تنقیحی آن‌ها، عدم اهتمام قانونگذار به پیش‌بینی ضمانت اجرای مؤثر و نیز ضعف در محتوای قوانین از حیث پایین بودن کیفیت آن‌ها یا وجود ابهام و عدم شفافیت در محتوای قانون از جمله مهم‌ترین عواملی دانسته شدند که مانع اجرای قوانین و موجب معطل ماندن قوانین هستند.

با عنایت به اشکالات ذکرشده، نویسندگان معتقدند که با استفاده از سازوکارها و ابزارهای ذیل می‌توان انتظار داشت که از معطل و غیرقابل اجرا ماندن قوانین جلوگیری کرد:

۱. استفاده از نظرهای ذی‌نفعان و نهادهای قانونی مردم‌نهاد (تخصصی و صنفی) و مشارکت دادن آنان در فرایند قانونگذاری در چارچوب انطباق قوانین با نیازها و خواست عمومی.
۲. به حداقل رساندن تهیه طرح‌های قانونی دارای بار مالی از طرف نمایندگان و دادن فرصت لازم به دولت در تنظیم لوایح قانونی و ابتکار قانون در راستای انطباق قوانین با اقتضائات اجرایی.

۳. توجه جدی به موضوع تدوین و تنقیح قوانین از سوی معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی، به منظور جلوگیری از پراکندگی، انباشت بی‌رویه و تراکم قوانین و لزوم رجوع به قوانین جامع (تهیه شده در نتیجه تدوین و تنقیح قوانین) قبل از اقدام به امر قانونگذاری.
۴. اهتمام قانونگذار به پیش‌بینی ضمانت‌اجراهای مناسب به‌عنوان ابزار برتر حقوقی در تضمین تحقق مصوبات مجلس.
۵. توجه بیش از پیش به موضوع ارتقای کیفیت قوانین از طریق پیش‌بینی الزامات قانونی برای نهادهای مرتبط با امر قانونگذاری.
۶. فراهم آوردن بسترهای لازم به‌منظور انجام کارشناسی‌های تفصیلی، توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و سایر مراجع کارشناسی و پیش‌بینی تمهیداتی به‌منظور توجه به نظرهای کارشناسی در فرایند قانونگذاری.
۷. بهره‌مندی از ایده‌ها، پیشنهادها و ظرفیت‌های کارشناسان و پژوهشگران در فرایند قانونگذاری و قانون‌نویسی.
۸. توجه و اهتمام مجلس به امر نظارت بر حسن اجرای قوانین در حین پرداختن به تکلیف قانونگذاری در راستای حفظ تعادل و تناسب در این دو حوزه، به‌طوری‌که اتخاذ این رویه به کاهش سرعت قانونگذاری منجر شود.
۹. عنایت به ظرفیت‌های بوروکراسی در خط‌مشی‌گذاری و تقنین در راستای اجرای قانون.
۱۰. دوری از سیاست‌زدگی در قانونگذاری و پرهیز از تصویب قوانین نمادین که بی‌توجه به این موضوعات مهم معمولاً به وضع «قوانین خلق‌الساعه» منجر می‌شود که صرفاً کاربرد تبلیغاتی و مقطعی دارند.

یادداشت‌ها

1- Practicable.

- ۲- اصل ۷۰- «رئیس‌جمهور و معاونان او، و وزیران ... حق شرکت در جلسات علنی مجلس را دارند و... در صورتی که نمایندگان لازم بدانند، وزرا مکلف به حضورند...»
- ۳- اصل ۷۵- «طرح‌های قانونی و پیشنهادهای و اصلاحاتی که نمایندگان در خصوص لوایح قانونی عنوان می‌کنند و به تقلیل درآمد عمومی یا افزایش هزینه‌های عمومی می‌انجامد... در صورتی قابل طرح در مجلس است که در آن طریق جبران کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید نیز معلوم شده باشد.»
- ۴- اصل ۸۸- «... رئیس‌جمهور یا وزیر موظف است در مجلس حاضر شود و به سؤال جواب دهد...»
- ۵- اصل ۸۹- «۱. ... هیأت وزیران یا وزیر مورد استیضاح باید ظرف مدت ده روز... در مجلس حاضر شود... ۲. ... رئیس‌جمهور باید ظرف مدت یک ماه... در مجلس حاضر شود و در خصوص مسائل مطرح‌شده توضیحات کافی بدهد...»
- ۶- ماده ۳۴- «معاونت حقوقی و امور مجلس رئیس‌جمهور طرح‌های قانونی را... در صورتی که کمیسیون مربوط دولت هریک از طرح‌های مزبور را اساسی و مهم تشخیص دهد... در هیأت دولت مطرح نماید. در این موارد نظر دولت... به مجلس شورای اسلامی ارائه می‌شود. در مورد طرح‌های دوفوریتی و سه‌فوریتی گزارش لازم مستقیماً توسط معاون امور مجلس رئیس‌جمهور تنظیم و جهت اتخاذ تصمیم به دولت ارائه خواهد شد.»
- ۷- از عمده‌ترین ادله مخالفان با قانون خدمت سربازی که در عدم اجرای دقیق این قانون اثرگذارند، عبارت‌اند از: اختلال در ازدواج و اشتغال، بی‌توجهی به استعدادها، ائتلاف‌کننده عمر و وقت جوانان، تناقض داشتن با آزادی انتخاب، استثمار نیروی جوان و ناکارایی اقتصادی و امنیتی (سجادیه و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۱۲-۳۱۵).
- ۸- برای مشاهده این آمار رجوع کنید به گزارش منتشرشده در مورخه ۱۳ فروردین ۱۴۰۰ در وبگاه خبر آنلاین، قابل مشاهده در: (آخرین بازدید ۱۴۰۰/۱/۱۸)

<https://www.khabaronlinr.ir/news/1500536>

- ۹- ماده ۵۹ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح در این زمینه اشعار می‌دارد: «کارکنان وظیفه نیروهای مسلح هرگاه در زمان صلح بیش از پانزده روز متوالی مرتکب غیبت شده و چنانچه دستگیر شده باشند به حبس از سه ماه تا یک سال یا سه تا یک سال اضافه خدمت محکوم می‌گردند». مطابق ماده ۶۳ همین قانون «کارکنان وظیفه... در زمان جنگ بیش از پنج روز متوالی غیبت نمایند و عذر موجهی نداشته باشند فراری محسوب و پس از دستگیری به حبس از یک تا سه سال محکوم می‌گردند و اگر فرار از جبهه باشد از زمان غیبت فراری محسوب و به حبس از دو تا پنج سال محکوم می‌شوند.»
- ۱۰- در همین زمینه نگرانی‌های خانواده‌ها از مسائل بهداشتی، روحی و روانی، منفک شدن فرزندان، گرایش به راه‌های ناصوابی همچون اعتیاد به مواد مخدر، از دست رفتن فرصت‌های شغلی از جمله دغدغه‌هایی است که بر میزان ناسازگاری این قانون با انتظارات خانواده‌ها افزوده است.

۱۱- برای مشاهده رجوع کنید به آمار درج شده در پایگاه خبری تابناک، قابل مشاهده در: (آخرین بازدید ۱۴۰۰/۱/۱۸)

<https://www.tabnak.ir/fa/news/141324>

۱۲- آخرین نظر شورای نگهبان در این زمینه، نظر شماره ۸۶۳۰/۲۰۹۷۳ مورخ ۱۳۸۶/۱/۳۰ است.
۱۳- نامه شماره ۷۴۰۱۵/۰۱۰۱ مورخ ۱۳۹۱/۱۰/۶ رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام به رئیس مجلس شورای اسلامی.

۱۴- ماده ۱۰- «هرگاه مستغلات مسکونی واقع در مراکز استان‌ها و شهرهای با جمعیت بیش از یکصد هزار نفر آماده برای اجاره باشند ... مدت شش ماه متوالی خالی و بلااستفاده نگه‌داشته شوند نسبت به بعد از شش ماه مذکور مشمول مالیات به شرح زیر خواهند بود: ۱- تا یک سال معادل دو در هزار ارزش معاملاتی مستغل به ازای هر ماه. ۲- در صورت تجاوز از یک سال معادل چهار در هزار ارزش معاملاتی مستغل به ازای هر ماه بر یک سال مزبور. ماده ۱۱- مؤدیان ... مکلف‌اند در هر سال برای مستغلات مسکونی خالی خود اظهارنامه مالیاتی ... تهیه ... و تا آخر اردیبهشت‌ماه سال بعد ... مالیات متعلق را پرداخت نمایند...»

۱۵- ماده ۵۴ مکرر- «واحدهای مسکونی واقع در شهرهای با جمعیت بیش از یکصد هزار نفر جمعیت ... از سال دوم به بعد مشمول مالیات معادل مالیات بر اجاره به شرح زیر خواهند شد: سال دوم - معادل یک‌دوم مالیات متعلقه، سال سوم- معادل مالیات متعلقه، سال چهارم به بعد - معادل یک و نیم (۱/۵) برابر مالیات متعلقه.»

۱۶- ماده‌واحد- الف. متن زیر جایگزین ماده (۵۴ مکرر) قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶/۱۲/۱۳ با اصلاحات و الحاقات بعدی می‌شود: ماده ۵۴ مکرر- هر واحد مسکونی واقع در کلیه شهرهای بالای یکصد هزار نفر جمعیت ... در هر سال مالیاتی در مجموع بیش از ۱۲۰ روز ساکن یا کاربر نداشته باشد ... بدون لحاظ معافیت‌های تبصره ۱۱ ماده ۵۳ این قانون، ماهانه مشمول مالیاتی بر مبنای مالیات بر درآمد اجاره به شرح ضرایب زیر می‌شود: سال اول - معادل شش برابر مالیات متعلقه، سال دوم - معادل دوازده برابر مالیات متعلقه، سال سوم به بعد - معادل هیجده برابر مالیات متعلقه. واحدهای نوساز بعد از دوازده ماه و در طرح (پروژه)های انبوه‌سازی پس از هیجده ماه ... مشمول مالیات موضوع این ماده می‌شوند ...

۱۷- در صورت اجرایی شدن این قانون درآمدهای ناشی از خدماتی که پرستاران انجام می‌دهند به خود آنان تعلق خواهد گرفت. در همین زمینه، شریفی مقدم، قائم‌مقام سازمان نظام پرستاری، دلیل اجرا نشدن این قانون را وجود مشکل و فراهم نبودن تمهیدات لازم در نحوه اجرایی کردن آن دانسته و اظهار داشته است که اجرای آن احتمال دارد به بروز یک سری محدودیت‌هایی برای پرستاران منجر شود. برای مشاهده ر.ک: گزارش مورخه ۱۳ آذر ۹۹ خبرنگار سرویس جامعه وقایع اتفاقیه، قابل مشاهده در: (آخرین مشاهده ۱۴۰۰/۱/۱۸)

<http://vaghayedaily.ir/fa/news/14963>

۱۸- برای مشاهده متن سخنان رهبر معظم انقلاب در این زمینه، ر.ک: (آخرین بازدید ۱۴۰۰/۳/۶)

<https://salamattv.ir/news/221542>

۱۹- ماده ۲۲ قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار - «اشخاصی که مانع اجرای مقررات بهداشتی می‌شوند یا در اثر غفلت باعث انتشار یکی از بیماری‌های واگیر می‌شوند به هشت روز تا دو ماه حبس تأدیبی و ۵۱ تا ۵۰۰ ریال و یا به یکی از این دو کیفر محکوم می‌شوند.»

۲۰- ماده ۳- «مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی: واحد سازمانی مشخصی است که دارای استقلال حقوقی است و با تصویب مجلس شورای اسلامی ایجاد شده یا می‌شود و بیش از پنجاه درصد (۵۰٪) بودجه سالانه آن از محل منابع غیردولتی تأمین می‌گردد و عهده‌دار وظایف و خدماتی است که جنبه عمومی دارد.»

۲۱- ماده ۵- «مؤسسات و نهادهای عمومی و غیردولتی از نظر این قانون واحدهای سازمانی مشخصی هستند که با اجازه قانون به منظور انجام وظایف و خدماتی که جنبه عمومی دارد تشکیل شده و یا می‌شود.»

۲۲- ماده ۲۷- «به دولت اجازه داده می‌شود اقدامات زیر را به عمل آورد: الف - واگذاری طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای جدید و نیمه‌تمام و تکمیل شده و آماده بهره‌برداری در قالب قراردادها ... یا خرید خدمات در مدت قرارداد ... و نهایتاً واگذاری طرح پس از دوره قرارداد به بخش غیردولتی با حفظ کاربری، ب- واگذاری طرح‌های تملک دارایی سرمایه‌ای نیمه‌تمام و تکمیل شده ... به صورت نقد و اقساط به بخش غیردولتی با حفظ کاربری، ج- واگذاری مالکیت، حق بهره‌برداری و یا بهره‌برداری طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای قابل واگذاری ... با حفظ کاربری.»

۲۳- ماده ۷- «۱. به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور اجازه داده می‌شود تا با هماهنگی وزارتخانه‌ها و شرکت‌ها و مؤسسات تولیدی، کالاها و خدمات ناشی از اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها و فعالیت‌های مورد واگذاری را در صورت ضرورت تا سقف هزینه یا قیمت تمام شده برای خود با عقد قرارداد به مدت مندرج در مزایده یا مناقصه از بخش غیردولتی خریداری و در صورت عدم نیاز به خرید، اجازه بهره‌برداری و فروش در داخل و یا خارج را به بخش غیردولتی بدهد. ۲. در مواردی که طرح‌ها، پروژه‌ها و فعالیت‌های مورد واگذاری فاقد توجیه اقتصادی است و نیاز به پرداخت کمک دارد میزان کمک در آگهی مناقصه درج شود. ۳. رعایت شرایط رقابتی و برگزاری مزایده عمومی برای خریداران طرح‌ها، پروژه‌ها و فعالیت‌ها و برگزاری مناقصه عمومی برای فروشندگان کالاها و خدمات ناشی از اجرای طرح‌ها، پروژه‌ها و فعالیت‌ها الزامی است ...»

۲۴- ماده ۹۲- «چنانچه مصوبه‌ای در هیأت عمومی ابطال شود ... مرجع مربوط، مصوبه جدیدی مغایر رأی هیأت عمومی تصویب کنند، رئیس دیوان موضوع را ... فقط با دعوت نماینده مرجع تصویب‌کننده، در هیأت عمومی مطرح می‌نماید.»

۲۵- ماده ۲۹- «دولت مکلف است طی سال اول اجرای قانون برنامه نسبت به راه‌اندازی سامانه ثبت حقوق و مزایا اقدام کند و امکان تجمیع کلیه پرداخت‌ها به مقامات، رؤسا، مدیران ... را فراهم نماید ... و امکان دسترسی برای نهادهای نظارتی و عموم مردم فراهم شود ... تبصره ۱- ... مستنکف از ارائه اسناد و اطلاعات مورد درخواست به انفسال موقت از خدمات دولتی و عمومی از سه ماه تا یک سال به تشخیص مرجع قضایی محکوم می‌شود ...»

۲۶- ر.ک: گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی منتشرشده در شماره ۱۵۶۷ روزنامه تعادل، مورخه ۹۸/۱۰/۱۶، ص ۹.

(آخرین مشاهده ۱۴۰۰/۱/۱۸)

<http://www.taadolnewspaper.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B4->

%D8%B5%D9%81%D8%AD%D9%87-%D8%A7%D9%88%D9%84-87/160817-
%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D9%84-
%D8%A7%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%AF%DB%8C

۲۷- ر.ک: پایگاه خبرگزاری فارس، قابل مشاهده در:

(آخرین بازدید ۱۴۰۰/۱/۱۸)

<http://www.farsnews.ir/news/13990814000786>

۲۸- ماده ۵- «فهرست دارایی افراد مشمول و نیز اسناد و اطلاعات مربوط به آن ... محرمانه بوده و هریک از مسئولان و کارکنان که حسب وظیفه مأمور تهیه، ثبت، ضبط و حفظ فهرست دارایی‌های افراد مشمول ... این قانون باشند ... اگر عالماً عامداً مرتکب افشاء یا انتشار مندرجات این اسناد شوند ... به یکی از مجازات‌های درجه شش مقرر در ماده (۱۹) قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ محکوم خواهند شد ...»

۲۹- این قانون مشتمل بر سیزده (۱۳) ماده است که وزیر امور اقتصادی و دارایی، مسکن و شهرسازی و کشور مسئولیت حسن اجرای مفاد آن را بر عهده دارند. طبق ماده (۱) این قانون، دولت مکلف شده است که به منظور توانمندسازی جوانان برای تشکیل خانواده، «صندوق اندوخته جوانان» را ایجاد نماید.

۳۰- در همین زمینه، سینا کلهر، مدیر کل مطالعات فرهنگی مرکز پژوهش‌های مجلس در دی‌ماه ۹۸ در گفت‌وگویی با خبرگزاری فارس، یکی از دلایل عمده عدم اجرایی شدن این قانون را مشخص نبودن دقیق نهادهای اجراکننده آن دانسته بود. برای مشاهده ر.ک: روزنامه کیهان، به شماره ۲۲۳۶۳، روز سه‌شنبه، ۳ دی ۱۳۹۸، ص ۸

۳۱- ر.ک: وبگاه خبری تحلیلی جهان نیوز، قابل مشاهده در:

[http://www.jahannews.com/news/711466\(1400/2/2](http://www.jahannews.com/news/711466(1400/2/2)

۳۲. مندرج در سامانه جامع نظرات شورای نگهبان، قابل مشاهده در آدرس اینترنتی:

(آخرین بازدید ۱۴۰۰/۳/۷)

<http://nazarat.shora-rc.ir/Forms/FileLoad.aspx?id=XAXQUIHCljw=&TN=17tLyhyOobj0SooAFUE3m68PnpG7MrUN&NF=bHiIRfspeW0=>

منابع

۱. امامی، محمد؛ استوار سنگری، کوروش (۱۳۹۸). **حقوق اداری**، تهران: میزان، چ بیست‌وچهارم، ج ۱.
۲. انگ، سوین (۱۳۸۶)، «تورم قانونگذاری و کیفیت قانون»، ترجمه حسن وکیلان، نشریه مجلس و پژوهش، ش ۵۴، صص ۱۹۱-۲۱۰.
۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۴)، **مقدمه عمومی علم حقوق**، تهران: گنج دانش، چ دهم.

۴. جلالی، محمد؛ تنگستانی، محمدقاسم (۱۳۹۳)، «نگاهی به اصل (۷۵) قانون اساسی با تأکید بر آرا و نظرهای شورای نگهبان (در مورد مصوبات مجلس شورای اسلامی تا دوره هشتم)»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ش ۱۰، صص ۶۹-۹۰.
۵. حبیب‌نژاد، سید احمد؛ تقی‌زاده، احمد (۱۳۹۸)، «نیازسنجی تقنینی؛ عنصری بایسته در قانونگذاری شایسته»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ش ۲۶، صص ۲۵-۴۶.
۶. خورشیدی، عباس؛ ذوالفقاری، حسین؛ ایرج مهدی، اسماعیل (۱۳۹۰)، «رابطه اجرای صحیح قانون و نظم اجتماعی»، فصلنامه مدیریت نظامی، ش ۴۳، صص ۴۳-۷۳.
۷. درویشی، بابک؛ زینالی اقدام، امیرعلی (۱۳۹۳). «ماهیت ضمانت اجراهای اداری در نظام حقوقی ایران»، مجله تحقیقات حقوقی آزاد، ش ۲۵، صص ۳۶-۵۸.
۸. راسخ، محمد (۱۳۸۵)، «ویژگی‌های ذاتی و عرضی قانون»، مجله مجلس و پژوهش، ش ۵۱، صص ۱۳-۴۱.
۹. سجادی، علیرضا؛ اکبری، رضا؛ سرآبادانی حسین؛ تراب‌زاده جهرمی، محمدصادق (۱۳۹۷)، «تحلیل اخلاقی خدمت وظیفه سربازی از منظر نظریه‌های وظیفه‌گرا و پیامدگرا»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ش ۲۷، صص ۲۹۷-۳۱۸.
۱۰. عبدالاحد، علی؛ درویشوند، ابوالفضل؛ حسینی‌پور اردکانی، سید مجتبی؛ ناظمی، حامد؛ راجی، سید محمدهادی؛ بهادری جهرمی، علی (۱۳۹۷)، آسیب‌شناسی نظام قانونگذاری جمهوری اسلامی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (معاونت پژوهش‌های سیاسی-حقوقی)، شماره مسلسل ۱۶۰۸۰.
۱۱. عبدالله‌زاده شهربابکی، آزاده (۱۳۹۸)، «مبانی نظری بحث پیرامون مسئله کیفیت قانون: چیستی و چرایی؟»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ش ۶۳، صص ۲۹۵-۳۱۵.
۱۲. ----- (۱۳۹۹)، «روش‌های ارتقای کیفیت قوانین»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ش ۲، صص ۷۵۷-۷۷۰.
۱۳. قاضی شریعت‌پناهی، ابوالفضل (۱۳۸۲)، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران: میزان، چ دهم.

۱۴. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۳)، مقدمه علم حقوق، تهران: شرکت سهامی انتشار، چ چهارم.
۱۵. گرجی، علی اکبر (۱۳۹۶)، «نظارت بر کیفیت قوانین در رویه شورای نگهبان»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ش ۱۸، صص ۱-۲۲.
۱۶. مرتضوی، مهدی؛ فروزنده دهکردی، لطفاله؛ زارع پور نصیرآبادی، فضل اله (۱۳۹۱)، «ارزیابی و اولویت بندی موانع اجرای قانون مدیریت خدمات کشوری»، نشریه پژوهش های مدیریت در ایران، ش ۱، صص ۱۳۱-۱۴۸.
۱۷. مرکز مالگیری، احمد (۱۳۹۷)، چگونه بوروکراسی مانع اجرای قانون می شود؟ بررسی الکترونیکی کردن فرایند تجارت فرامرزی در ایران، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۶۰۶۸.
۱۸. ----- (۱۳۹۸)، «ویژگی های بوروکراسی توانمند برای اجرای قانون»، فصلنامه حقوق اداری، ش ۱۹، صص ۲۰۹-۲۳۷.
۱۹. ----- (۱۳۹۹)، اختلال در ابتکار قانونگذاری در ایران آموزه هایی برای مجلس یازدهم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس، شماره مسلسل ۱۷۱۳۹.
۲۰. مرکز مالگیری، احمد؛ مهدی زاده، مهدی (۱۳۹۴)، «قانونگذاری پراکنده در نظام تقنینی ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ش ۴۷، صص ۱۵۷-۱۸۴.
۲۱. موسوی، سید صادق؛ مولایی، مهدی (۱۳۹۶)، «روش شناسی ضمانت اجرای مطلوب قرارداد حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، ش ۹۰، صص ۲۰۷-۲۳۶.
۲۲. میرزاده کوهشاهی، نادر؛ گایینی، محمدرحمان (۱۳۹۷)، «نقدی بر برخی موانع اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، موردکاوی شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده های نفتی ایران»، نشریه پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی، ش ۵، صص ۳۴۱-۳۷۴.
۲۳. وکیلان، حسن؛ مرکز مالگیری، احمد (۱۳۹۵)، «مقدمه ای بر فلسفه قانونگذاری: در تکاپوی ارتقای کیفیت قانون»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ش ۵۱، صص ۲۹-۵۴.
۲۴. پایگاه خبری آنلاین قابل مشاهده در:

<https://www.khabaronlinr.ir/news/1500536>

۲۵. پایگاه خبری تابناک، قابل مشاهده در:

<https://www.tabnak.ir/fa/news/141324>

۲۶. پایگاه سرویس جامعه اتفاقیه، قابل مشاهده در:

<https://www.tabnak.ir/fa/news/141324>

۲۷. پایگاه خبرگزاری فارس، قابل مشاهده در:

<http://www.farsnews.ir/news/13990814000786>

۲۸. پایگاه خبری جهان نیوز، قابل مشاهده در:

<http://www.jahannews.com/news/711466>

۲۹. سامانه جامع نظرات شورای نگهبان، قابل مشاهده در:

<http://nazarat.shora-rc.ir/Forms/FileLoad.aspx?id=XAXQUIHCljw=&TN=17tLyhyOobj0SooAFUE3m68PnpG7MruN&NF=bHiIRfspeW0=>

Resources

1. Abdollahzadeh shahrbabaki, Azade (2019) . Theoretical foundation of the discussion on the issue of quality of law : what and why? Public Law Research Quarterly, No.63,pp.315-295.
2. Abdollahzadeh shahrbabaki, Azade (2020). Methods of Improving the Quality of Laws, Quarterly Journal of General Legal Studies, No.2, pp.757-770
3. Abdul Had, Ali, Darvishvand, Abolfazl, Hosseini-Pour Ardakani, Seyed Mojtaba, Raji, Seyed Mohammad Hadi, Bahadori Jahromi, Ali (2018). Pathology of the Legislative System of Republic, Research Center of the Islamic Consultative Assembly (vice Chancellor for Research) Serial number 16080

4. Ang, Sweeney (2007), "Legislative Inflation and the Quality of Law", translated by Hassan Vakilian, Journal of Parliament and Research, No. ۵۴, pp. 191-210.
5. Darvishi, Babak, Zeinali Aghdam, Amir Ali (2014). The Nature of Administrative Performance Guarantee in the Iranian Legal System, Journal of
6. Emami, Mohammad and Ostvar Sangari, Kouros (2019). Administrative Law, Tehran, Mizan Publishing, Volume One, ۲۴th Edition.
7. Georgi, Ali Akbar (2017). "Monitoring the Quality of Laws in the Procedure of the Guardian Council", Quarterly Journal of Public Law Knowledge, No. 18, pp. 1-22.
8. Habibnejad, Seyed Ahmad and Taghizadeh, Ahmad (2019). "Legislative Needs Assessment; An Essential Element in Proper Legislation, Public Law Knowledge Quarterly, No. 26, pp. 25-46.
9. Jalali, Mohammad and Tangestani, Mohammad Qasem (2014). "A Look at Article (1.5) of the Constitution with Emphasis on the Opinions and Opinions of the Guardian Council (on the approvals of the Islamic Consultative Assembly up to the eighth term)", Quarterly Journal of Public Law Knowledge, No. 10, pp 69-90.
10. Judge of Sharia, Panahi, Abolfazl (2013). Requirements of Constitutional Rights, Tehran, Mizan Publishing, ۱۰th edition
11. Khorshidi, Abbas and Zolfaghari, Hossein, and Iraj Moushahedi, Ismail (2011). "The relationship between the proper implementation of law and social order", Military Management Quarterly, No. 11, pp. 43-74.
12. Katozian, Nasser (2004). Introduction to Law, Tehran, Anteshar Co., Ch 40 Free Legal Research, No. ۲۵, pp.36-58.
13. Mortazavi, Mehdi and Frouzandeh Dehkordi, Lotfollah and zarehpour Nasirabadi, Fazlollah (2012). "implementation of the Civil Service Management Law," , Journal of Journal of Management Research in Iran, No. 1, pp. 131-148
14. Malmiri Center, Ahmad (2018). How does the bureaucracy hinder the implementation of the law? Investigating the Electronic Cross-Border Trade Process in Iran, Parliamentary Rrsrarch Center, Serial Number 16068.

15. Malmiri Center, Ahmad (2019). "Characteristics of a powerful bureaucracy for law enforcement" , Administrative Law Quarterly, No. 19, pp. 209-237.
16. Malmiri Center, Ahmad and Mahdizadeh, Mahdi (2015). "Scattered Legislation in the Iranain Legislative System", Quarterly Journal of Public Law. Research, No. 47, pp. 157-184.
17. Malmiri Center, Ahmad and Mehdizadeh, Mehdi (2015) "Scattered Legislation in the Iranian Legislative System", Quarterly Journal of Public Law Research, No. ۴۷, pp.157-184.
18. Mirzad Koohshi, Nader and Gaini, Mohammad Rahman (2018) "A Critique of some obstacles to the emplementation of General Policies of Article 44 of the canstiution, critical Research Letter of Homanities Texts and Programs, No. 5, pp. 347-341.
19. Mousavi, Seyed Sadegh and Molaei, Mehdi (2017). "Methodology of guaranteeing the proper implementation of the legal contract of the Islamic Republic of Iran", Quarterly Journal of Parliament and Strategy, No. ۹۰, pp 207-236.
20. Mortazavi, Mehdi and Forouzandeh Dehkordi, Lotfollah and zarehpour Nasirabadi, Fazlolah (2012). "Evaluation and prioritization of obstacles to the Pathology of the Legislative System of the Islamic Republic
21. Rasekh, Mohammad (2006). "Intrinsic and Transversal Characteristics of Law", Journal of Parliament and Research, No. 51, pp. 13-41.
22. Sajjadih, Alireza and Akbari, Reza and Sarabadani Hossein and Torabzadeh Jahromi, Mohammad Sadegh (2018). "Ethical Analysis of Conscription from the Perspective of Conscientious and Consequential Theories", Quarterly Journal of Strategic Studies in Public Policy, No. 27, pp 29-318
23. Vakilian, Hassan and Malmiri Center, Ahmad (2015). "Introduction to the Philosophy of Legislation: In the Process of Improving the Quality of Law", Public Law Research Quarterly, No. 51, pp. 29-54.

